

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

ME'MORCHILIK VOSITASIDA TALABALARNING KASBIY-ESTETIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Sarsenbaev T.T.

Qoraqalpoq davlat universiteti, "Arxitektura" kafedrasida o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: kasbiy-estetik, san'at, badiiy, me'morchilik, bino, zamonaviy, madaniy, kompetensiya, kompetentlik, bezak.

Ключевые слова: профессионально-эстетический, искусство, художественный, архитектура, здание, современный, культурный, компетенция, компетентность, декор.

Key words: professional-aesthetic, art, artistic, architecture, building, modern, cultural, ability, competency, decor.

Резюме: Maqolada talabalarni me'morchilik vositasida kasbiy-estetik tayyorlashda tasviriy san'atdan foydalanish shartlari asoslanadi. "Estetik kompetentlik", "shaxsning estetik kompetensiyalari", "estetik va rivojlantiruvchi tarbiyaviy makon" tushunchalari aniqlangan. Badiiy vositalar orqali talabalarning kasbiy va shaxsan ahamiyatli kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari belgilab berilgan. Kasbiy tayyorgarlik sharoitida talabalarning estetik madaniyati darajalarining rivojlanish dinamikasi keltirilgan.

Резюме: В статье обоснованы условия применения изобразительного искусства в профессиональной подготовке студентов посредством архитектуры. Определены понятия «эстетическая компетентность», «эстетические компетенции личности», «эстетико-развивающее образовательное пространство». Выявлены механизмы формирования профессионально и лично значимых компетенций студентов средствами искусства. Представлена динамика развития уровней эстетической культуры студентов в условиях профессиональной подготовки.

Summary: The article substantiates the conditions for the use of fine arts in the professional training of students. The concepts of "aesthetic competence", "aesthetic competencies of the individual", "aesthetic and developing educational space" are defined. The mechanisms of forming professionally and personally significant competencies of students by means of art are revealed. The dynamics of development of the levels of aesthetic culture of students in the context of professional training are presented.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "2018-2022 yillarda aholi punktlarini bosh rejalar bilan ta'minlash, loyiha tashkilotlari faoliyatini yaxshilash, shaharsozlik sohasida mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorni imzoladi.

Keyingi yillarda respublikada shaharsozlikni takomillashtirish sohasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi. Zamonaviy ijtimoiy ob'ektlar va

muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi bilan ta'minlagan holda aholi farovonligi darajasini oshirish, arzon va ayni vaqtda qulay hamda shinam uy-joyga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish borasidagi ishlar shaharlar va qishloq aholi punktlarining arxitektura qiyofasida sezilarli o'zgarishlar yasamoqda.

Shu bilan birgalikda zamonaviy binolar, inshootlar, ko'p funksiyali komplekslarni barpo etishgagina emas, balki aholi punktlarida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga ko'maklashuvchi yangi istirohat bog'lari, xiyobonlar, suv havzalari va sport inshootlari bilan birgalikda rekreatsiya zonalarini barpo etishga va mavjudlarini obodonlashtirishga katta e'tibor berilmoqda.

Shuningdek, Harakatlar strategiyasi va uning mantiqiy davomi sanalmish Taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, zamonaviy ijtimoiy-madaniy makon sharoitida yoshlarni axloqiy, badiiy-estetik tarbiyalash vazifalari alohida ahamiyatga ega. "Ijtimoiy-madaniy makon" tushunchasi barcha ta'lim sub'ektlarining shaxsiy madaniyatini rivojlantirish maqsadida yaratilgan. Hozirgi vaqtda ta'limning ustuvor yo'nalishlari qatoriga quyidagilar kiradi: madaniy qadriyatlar va yutuqlar bilan tanishtirish, ma'naviyat, milliy o'zlikni anglash, go'zallik va uyg'unlikni idrok etish, kasbiy madaniyatni rivojlantirish.

Talabalarning kasbiy madaniyatini oshirish kasbiy tayyorgarlik tizimida amalga oshiriladi. Biz kasbiy ta'lim deganda jamiyatning ob'ektiv ehtiyojlariga mos ravishda kasbiy shakllanish va shaxsni rivojlantirish maqsadidagi ta'lim-tarbiya tizimini nazarda tutamiz. "Zamonaviy mutaxassisning shakllanishi uning insonparvarlik, har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida shakllanishi, shuningdek, oliy ta'lim tizimida olib borilayotgan kasbiy tayyorgarligi bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlash joiz" [4, 109-b.].

Maqolaning maqsadi me'morchilikning ta'lim-tarbiya berishdagi salohiyatini ochib berish va bakalavrlarni tayyorlashda kasbiy-estetik vositalarini aniqlashdan iborat.

Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoni talabani o'z kasbiy rivojlanishiga mazmunli yondashishini nazarda tutadi. Deyarli har bir talaba mehnat bozoridagi raqobatbardoshlik ko'p jihatdan uning kasbiy tayyorgarligi sifatiga bog'liqligini tushunadi. Bakalavriatning kasbiy tayyorgarligida estetik komponentni rivojlantirish uyg'unlik, soddalik va go'zallik tamoyillariga asoslangan estetik tarbiyaning yaxlit tizimi sharoitida amalga oshiriladi. Mehnatning go'zalligini ko'ra bilish, bo'lajak kasbi, insonlar o'rtasidagi munosabat, tabiat, san'at – bularning barchasi talabalarga ta'lim berishning asosiy maqsadlaridan biri bo'lishi maqsadga muvofiq.

Universitetda shaxsning estetik kompetentsiyalarini shakllantirish estetik makon sharoitida amalga oshiriladi. Natijada, talabalar "tabiat, xalqlar, madaniyat, dinning birligi va xilma-xilligidagi dunyoga yaxlit ijtimoiy yo'naltirilgan qarashni o'zlashtirishlari kerak" [7, 41-b.].

Biz estetik makonni ko‘plab estetik munosabatlar va aloqalar mavjud bo‘lgan makon deb tushunamiz, ta‘lim jarayonining turli ishtirokchilarining alohida faoliyati shaxsning estetik madaniyatini va o‘zini-o‘zi rivojlantirish uchun amalga oshiriladi.

Kompetentlikning o‘zi pedagogda umumiy dunyoqarashning kengligi va madaniyatning yuqoriligi, pedagogika-psixologiya, boshqaruv nazariyasi va ta‘limni boshqarishning ilmiy asoslari bo‘yicha kasbiy bilimlarning mavjudligi, o‘z bilimlarini amaliyotda rivojlantirishga layoqat, ijtimoiy va psixologik-pedagogik tadqiqot metodlarini bilish, pedagogik va boshqaruv ko‘nikmalarining zaruriy majmuasiga ega bo‘lishni nazarda tutadi [8, 5-b.].

Pedagog olim K.M.Gulyamov tomonidan yetuk mutaxassis olimlarning fikrlariga tayangan holda ushbu atamalarning mazmun va mohiyatini o‘zida ifoda etgan qoida ishlab chiqilgan. «Kompetensiya» tushunchasi u yoki bu kasb egasiga zarur bo‘lgan qonuniyat, tamoyil, talab, qoida, burch, vazifa va majburiyatlar yig‘indisini anglatadi. Kompetentlik esa – shaxs amaliy faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, kompetensiya me‘yorlarini jamiyat talablaridan kelib chiqqan holda kreativlik asosida ish tajribasida namoyon etish mahorati. Kompetensiya tushunchasi esa shaxsga nisbatan umumiylik kasb etsa, kompetentlik individuallik xarakteriga ega. Kompetentlikning asosiy mezonini samarali faoliyat va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash natijasi bilan belgilanadi [1, 15-b.].

Estetik kompetentlik – estetik madaniyatning ajralmas qismi, shaxsning voqelik va san‘atdagi estetikani tan olish qobiliyati; soddalik, uyg‘unlik va go‘zallik qonunlariga muvofiq harakat qilish zarurati; ijodiy faoliyat qobiliyati; estetik madaniyatni o‘zini-o‘zi rivojlantirish istagi. Kasbiy kompetentlik – ilmiy faoliyat olib borish sohasidagi kompetentlik tashuvchisi sifatida shaxsda sifat o‘zgarishlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, to‘siqlarni (psixologik, axborot, jismoniy va boshqalar) yengib o‘tish va olingan natijalarni zamonaviy fan va texnologiyalarning rivojlanish tendensiyalari bilan bog‘liq. [5, 137-b.].

Estetik kompetensiya bo‘lajak bakalavrning estetik fazilatlarini majmui bo‘lib, shaxsning estetik madaniyatini rivojlantirishga, uning kasbiy faoliyatini takomillashtirishga yordam beradi.

Davlat ta‘lim standarti ta‘lim – tarbiya jarayonini tubdan yangilashni o‘z ichiga oladi. Olimlarning ta‘kidlashicha, “ta‘lim natijasida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan oliy kasbiy ta‘limning muhim jihati butun kasbiy faoliyat jarayonida ko‘rib chiqiladigan uzluksiz kasbiy ta‘lim strategiyalarini shakllantirish ekanligini ta‘kidlash joiz” [2, 90-b.]. Ta‘lim jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu talabalarning o‘quv faoliyatini tashkil etishning innovatsion vositalarini nazarda tutadi. “Ta‘lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha ilmiy asoslangan g‘oyalar majmuasi tizimli tahlil usullari va zamonaviy

axborot texnologiyalariga asoslangan bo‘lib, ulardan foydalanish bilimlarni baholashning ma‘lum usul va tartiblarini takomillashtirishga yordam beradi” [3, 83-b.]. Professor-o‘qituvchi va talabalar o‘quv faoliyatini tashkil etish va o‘tkazishda teng huquqli ishtirokchilarga aylanadi.

O‘quv jarayonida turli badiiy asarlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarning rivojlanishi tovushlarning jonli chiqishi, jonli ranglar, ma’kon, harakat va ravon nutq uyg‘unligida sodir bo‘ladi. San‘at integratsiyasida “badiiy tasvir” tushunchasi asosiy hisoblanadi. San‘atning barcha turlari yagona xususiyatga ega bo‘lganligi sababli, badiiy yondashuv auditoriya mashg‘ulotlari sharoitida shaxsning estetik madaniyatini rivojlantirishga imkon beradi. Badiiy obrazni yaratish talabalarning muvaffaqiyatli kasbiy tayyorlashda zarur kompetensiyalarni egallashini ta‘minlaydi.

San‘atning barcha turlari ifoda vositalariga ega. San‘at – sub‘ektning hayotiy dunyoni estetik jihatdan o‘zlashtirish, uni majoziy va ramziy tarzda takrorlash, ijodiy tasavvur manbalariga tayanish qobiliyati bilan bog‘liq madaniyat shakli ekanligini ta’kidlash joiz. Biz madaniyatni inson faoliyatining barcha mahsuli natijasida namoyon bo‘ladigan ma’naviyatni tashkil etish shakli deb tushunamiz. San‘atning adabiyot, teatr, grafika, rassomlik, haykaltaroshlik, xoreografiya, musiqa, me‘morchilik, amaliy bezak san‘ati, sirk, badiiy fotografiya, kino, televidenie kabi turlari mavjud. Dunyoni badiiy tadqiq qilish sohasida inson ijtimoiy amaliyotining yangi turlari paydo bo‘lishi sababli, san‘atning yangi turlari ham paydo bo‘ladi: graffiti, kompyuter dizayni, veb-saytlarni badiiy bezash san‘ati va boshqalar. Talabalarga estetik tarbiya berish tizimida har bir san‘at turining ifoda vositalarini professor-o‘qituvchi tomonidan hisobga olish o‘quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Me‘morchilikning ifodalash vositalarini ko‘rib chiqamiz.

Me‘morchilik – bu inson ehtiyojlarini qondirish uchun mo‘ljallangan bino va inshootlarni yaratishda go‘zallik qonunlariga muvofiq voqelikni shakllantirish ekanligini ta’kidlash joiz. Me‘morchilik foydali, texnik, iqtisodiy va badiiy jihatlarni o‘z uyg‘unligi va birligida birlashtiradi.

Me‘morchilik inshootlarining asosiy turlariga quyidagilar kiradi: turar-joy binolari, ma‘muriy va jamoat binolari (teatrlar, muzeylar, maktablar, stadionlar, kasalxonalar), turli diniy inshootlar, istehkomlar, sanoat va transport inshootlari. Shuningdek, me‘morchilik qurilish konstruksiyalari badiiy jihatdan mukammal qurilgan qator muhandislik inshootlarini ham o‘z ichiga oladi (suv o‘tkazgich, ko‘priklar, teleminora, to‘g‘onlar va boshqalar).

Talabalarning qadimgi Misr va qadimgi yunon me‘morchiligining turli uslublari, O‘rta asr me‘morchiligi (Vizantiya uslubi (VI asr), roman (X–XI asrlar), gotika (XII–XIV asrlar) me‘morchiligi haqida; Moskva Kremlining qadimgi rus me‘morchiligi (XIV–XV asrlar), rus me‘morchiligining keyingi bosqichlari –

barokko uslubi va rus klassitsizmi, eklektika va modern kabi sovet va zamonaviy me'morchilik rivojlanishining asosiy bosqichlari haqida nazariy bilimga ega bo'lishlari muhimligini ta'kidlash joiz.

Me'morchilik kompozitsiyasida estetik va badiiy ifoda vositalari masshtab, nisbat va ritm hisoblanadi. Me'morchilik miqyosi deganda kompozitsiyaning parchalanish darajasi, uning shakllarining butun binoga nisbatan kattaligi tushuniladi. Nisbatlar deganda me'moriy tuzilmaning qism va shakllari o'rtasidagi o'zaro va butun o'rtasidagi munosabatlarning ma'lum bir tizimi tushuniladi. Ushbu munosabatlar tizimi mutanosiblikni, strukturaning qism va shakllarining uyg'un izchilligini hosil qiladi.

Ritm – bu ko'plab tabiat hodisalari va inson hayotiga xos bo'lgan organik xususiyati hisoblanadi. Dunyoning mutanosib elementlarini takrorlash va almashish badiiy ifodalashning muhim vositasi bo'lib, me'morchilik, tasviriy va amaliy bezak san'atida bir maromda elementlarning takrorlanishi natijasida ritm tuyg'usi vujudga keladi. Bu statik ritm bo'lib, bu yerda vaqt kengaytma bilan almashtiriladi, vaqtdagi ketma-ketlik kosmosdagi ketma-ketlik bilan almashtiriladi. Me'morchilik uchun ritm uning yordami bilan tashkil etilgan jarayonlar dinamikasini ifodalash vositasi va tuzilmalarda dinamik harakatlarni ifodalash vositasi ekanligini e'tirof etish joiz. Yana bir xususiyatlaridan biri – inshootlarning dekorativ dizayni va ularning rangdagi yechimi hisoblanadi.

Badiiy bezash san'ati me'morchilikning ajralmas bir qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Me'morchilik va haykaltaroshlik, funksiya va bezak, haqiqat va fantaziya o'rtasidagi aniq chegaraning bosqichma-bosqich yo'qolib borishi allaqachon modern estetikasi bilan bevosita bog'liq. Intererdagi romantik belgilar alohida teatr xarakterini qo'shadi. Me'mor "Gotika"ning kompozitsion va bezakli usullarini jasorat bilan o'zgartiradi.

Talabalar me'morchilik yodgorliklarini uning badiiy-estetik nuqtai nazardan tahlil qiladilar. Virtual ekskursiya talabalarga bino xonalarning intererini turli burchakdan yahlit ko'rish, alohida detallarni ko'zdan kechirish va san'at asarlarini idrok yetishdan zavqlanish imkonini beradi.

Shu ma'noda, talabalar tomonidan mashhur rus savdogari Stepan Pavlovich Ryabushinskiyning (1871-1924) Malaya Nikitskayadagi F.O.Shextel tomonidan 1900 yilda qurilgan uyiga e'tibor qaratilganligini ta'kidlash joiz. Uy Moskva shahrining bezagiga aylanib, me'moriy shakllarning murakkabligi, fasadlar badiiy bezagidagi o'ziga xoslik va uy rejasining assimetrik joylashuvi bilan boshqa inshootlardan farq qiladi.

Ryabushinskiyning uyi modern uslubida qurilgan bo'lib, zamonaviylikni tabiat bilan juda chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Shuningdek, tabiiy shakllarning stilizatsiyasi uni xalq ijodiyotiga yaqinlashtiradi. Modern uslubidagi

me'morchilikning asosiy shakllantiruvchi elementi – bu egri chiziqlarning uzluksizligi hisoblanadi. Bu esa uslubga chiroyli rang-baranglik va bezaklilik baxsh etadi.

Modern uslubi naqshlari saroyning dekorativ bezaklari (ko'cha va balkon panjaralarining uslublashtirilgan naqshlarida, mozaika chizmalarida)da takrorlanadi. Deraza bezaklari esa daraxt shoxlariga o'xshaydi. Modern uslubi ayniqsa xonalarning ichki dizaynida namoyon bo'ladi. Xususan, devorlar, lampalar shakli, mebellarning stilizatsiyasi, gilam, pardalar va keramikadagi tasvirlar bunga misol bo'ladi.

Xususan, zinapoya modern uslubidagi san'at asari hisoblanadi. U yengil marmardan, yuqoriga ko'tariladigan to'lqin shaklida barpo etilgan. Tepada meduza shaklidagi qandil mavjud. Meduza tubidan esa sirli yorug'lik tarqaladi. Hozirda qasr binosida A.M.Gorkiy uy muzeyi joylashgan [6, 164–166-b.].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, bo'lajak bakalavrlarni kasbiy tayyorgarlashda badiiy-estetik komponentlarni amalga oshirish, o'qitish yo'nalishini hisobga olgan holda san'at asarlaridan foydalanishga imkon beradi; o'quv jarayonini mazmunli va jozibali qiladi; ta'lim jarayonini optimallashtiradi – buning natijasida ta'lim sifati yaxshilanadi. Ta'limning maqsadlaridan biri badiiy-estetik kompetentlikni rivojlantirish, shuningdek, kasbiy tayyorgarlik sifatini baholash jarayonini takomillashtirishga yordam beradigan badiiy-estetik komponentlarni hisobga olgan holda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni targ'ib qiladi.

АДАБИЁТЛАР:

1. Gulyamov K.M. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak amaliy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish. Monografiya. – T.: To'yutepa print, 2020. – 156 b.
2. Лукоянова Н. А. Технология математической подготовки будущих экономистов в условиях вуза: опыт реализации // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – М., 2013. – № 3. – С. 90–95.
3. Лучко О. Н., Маренко В. А., Лучко Л. Г. Изучение качества обучения в вузе с применением методов системного анализа // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – М.: 2013. – № 3. – С. 83–90.
4. Малахова О.Ю. Гуманистический вектор подготовки конкурентоспособного специалиста в условиях современного социального заказа // Сибирский педагогический журнал. – М.: 2014. – № 2. – С. 109–112.
5. Чечулина Н.А., Лихачев А.С. Компетентность студента при разработке гранта, научно-исследовательской и научно-практической работы // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – М.: 2014. – №15. – С.131-137.
6. Шестаковская Л.Д. Жемчужины московской архитектуры. – М.: Крафт, 2012. – 208 с.
7. Шишарина Н. В. Инновации в воспитании: характеристика критериев, признаков, условий // Сибирский педагогический журнал. – М.: 2014. – №1. – С. 40-44.
8. Қўйсинов О.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий-педагогик иждокорлигини компетентли ёндашув асосида ривожлантириш технологиялари [монография]. – Т.: DELTA PRINT SERVIS, 2018. – 160 б.